

Frank G. Bosman

Franciscus' tatoeages

over getekend zijn in Bijbel, traditie en moderniteit

Kras op mijn ziel diepe wonden
Maar het geluk nooit echt gevonden
Achtervolgd door verleden
Ja veel teveel problemen
Te vaak alleen mezelf verstoppen
Zelfs geen zin meer om nog te knokken
Vervreemd van deze wereld (...)
Ik moet mezelf de kans nu geven
Maar ik blijf getekend voor het leven
(André Hazes jr., 2020)

Getekend door het leven, getekend voor het leven. André Hazes zingt er over: een 'kras op mijn ziel' en 'diepe wonden', 'achtervolgd door het verleden', 'blijf ik getekend voor het leven'. Sommige wonden zijn te diep om ooit te helen, zelfs niet door de tijd. De dood van een kind, een ernstige ziekte, een diepe depressie, een gewelddadige beroving: je neemt ze mee zolang je leeft, je bent getekend voor het leven. Intrigerend genoeg presenteerde diezelfde André Hazes jr. in 2020 het SBS 6-programma 'Getekend door het leven'. In dat programma volgt Hazes een groep mensen die spijt hebben van een eerder genomen tatoeage en er heel graag van af willen. In Linda zegt Hazes daarover:

Er is een jongen, Mitchell, die op jonge leeftijd zijn vader verloor en door omstandigheden op het verkeerde pad terechtkwam. Dingen deed om erbij te horen. Overvallen, roven... Het is allemaal terug te zien op z'n lijf, bijvoorbeeld een tatoeage van een pistool onder zijn oog. Ik wist vroeg wat ik wilde en wat ik ging doen met m'n leven. Dus als ik dan zo'n jongen zie, bedenk ik wel wat voor geluk ik heb gehad.¹

Tatoeages tekenen je ook voor het leven, want in principe kom je er nooit meer van af. (En als je dat echt wilt, is het een uiterst pijnlijke operatie: de getatoeëerde huid wordt er letterlijk afgebrand.) De mensen uit het SBS 6-programma schamen zich voor hun vrijwillige huidversiering, krijgen geen baan of voelen zich door de mensen aangekeken. Niet elke tatoeage is even goed van kwaliteit, niet elke plek op je lichaam is even handig en het stigma van boeven, zeelui en sekswerkers is lang nog niet overal verdwenen.

De reden dat mensen zich laten tatoeëren is overigens erg verschillend: het is een middel van zelfexpressie ('dit ben ik!'), het kan een sterke symbolische of biografische betekenis hebben ('deze tattoo staat voor het overwinnen van kanker'), het kan ook sterke esthetische redenen hebben ('deze tattoo is gewoon heel erg mooi!'), maar het kan ook – nog steeds – een teken van

1 <https://www.linda.nl/nieuws/andre-hazes-nieuw-programma-sbs-getekend-door-het-leven/>

rebellie en afzetten tegen de maatschappelijke orde zijn. Dat laatste is wel in rap tempo aan het veranderen: tatoeages worden steeds meer geaccepteerd.

De deelnemers van het programma voelen zich gestigmatiseerd, maar dan wel door hun eigen keuze: niemand verplicht je immers tot een permanente huidprent. Andere mensen voelen zich ook gestigmatiseerd, maar dan zonder dat ze er veel aan kunnen doen: ze praten anders, gedragen zich anders, zijn verliefd op het ‘verkeerde’ geslacht of hebben een sticker ‘probleemgeval’ opgespeld gekregen. De maatschappij verwerpt hen, ze zijn anders dan ‘normaal’ en ‘verdienen’ daarom een plek van spot, hoon en uitsluiting.

Bijbel: van Kain tot het Beest

Voor een theoloog zoals ikzelf is het heel vanzelfsprekend om ook eens in de Bijbel te neuzen naar mensen en groepen die ook een merkteken op hun lijf hebben gekregen, al dan niet uit vrije wil. Niet omdat er geen wereld buiten de Bijbel bestaat, maar omdat we in ons favoriete boek de bonte stoet van Gods rariteitenkabinet tegenkomen. Als Kain de eerste moord uit de mensengeschiedenis pleegt op zijn broer Abel, straft God hem met een zwerfend en dolend bestaan over de aarde. Kain is bang voor wraak, maar God merkte hem met een teken zodat ie veilig zou zijn (Genesis 4,15). Enkele generaties laten sluiten God en Abraham een verbond met elkaar dat bezegeld wordt in de besnijdenis – het verwijderen van de voorhuid van de penis – van elke man en jongen (Genesis 17,10). En als Jacob worstelt met God in de rivier de Jabbok, stoot God hem onder de gordel waardoor hij de rest van zijn leven mank moet lopen (Genesis 32,26). Verder in de Bijbel hebben we een naamloze schrijver die van God de opdracht krijgt iedereen in Jeruzalem die rouwt om de zondigheid van de stad een merkteken op te leggen (Ezechiël 9,4). Als Gods wraakengelen de inwoners decimeren laten ze de getekenden met rust (9,6).

In het Nieuwe Testament komen we de bekende vijf kruiswonden van de verrezen Christus tegen en wel in het beroemde verhaal van de zogenaamde ‘ongelovige’ Thomas (die helemaal niet zo ongelovig was overigens). Jezus daagt Thomas uit zijn vingers in zijn handen, voeten en zijde te stoppen om zich ervan te vergewissen dat het om de ‘echte’ Jezus ging en niet om een spook of een hallucinatie (Johannes 20,24-29). De kruiswonden hebben hier de functie van ‘bewijs’ voor de verrijzenis. Ook Paulus spreekt over zijn eigen ‘littekens’ (*stigmata* in het Grieks) die hij opgelopen zou hebben tijdens hoog opgelaaide discussies met zijn medegeloofsgenoten over Jezus Christus. ‘Laat voortaan niemand mij meer tegenwerken, want ik draag de littekens van Jezus in mijn lichaam,’ schrijft hij (Galaten 6,17). En later:

Door de Joden ben ik vijfmaal met veertig min één zweepslagen gestraft, ik ben driemaal met stokslagen gestraft, ik ben eenmaal met stenen bekogeld en heb driemaal schipbreuk geleden. Eén keer heb ik een heel etmaal op zee rondgedreven. Voortdurend was ik onderweg, bedreigd door rivieren, rovers, volksgenoten en vreemdelingen, in gevaar in de stad, in de woestijn, op zee en te midden van schijngelovigen. Ik heb gezwoegd en geploeterd, vaak zonder te slapen, hongerig en dorstig, vaak zonder te eten, verkleumd en zonder kleren. (2 Korintiërs 11,24-27)

In de Apocalyps vinden we twee tegengestelde machten die allebei hun aanhangers met hun eigen merkteken bedienen, zodat men ze goed uit elkaar kan houden. Aan de ene kant staat het ‘merkteken van het Beest’ – 666 – op de rechterhand of het voorhoofd van ieder die deze afgod aanbidt (Apocalyps 13,7). Aan de andere kant staat de Godsgetrouwen die door de vier engelen

van een merkteken worden voorzien en daardoor aan de macht van dood en verderf kunnen ontsnappen (Apocalyps 7,1-8).

stigmata: van Franciscus tot Pater Pio

Weer een andere vorm van voor het leven getekend zijn, kennen we uit de mystieke traditie: stigmata. Zoals bij elke goede christelijke traditie moet iemand ermee beginnen, in dit geval Franciscus van Assisi. Tijdens de 40-daagse vastenperiode voor het feest van de H. Michaël (op 29 september) kreeg Franciscus rond 14 september 1224 een visioen, niet toevallig dezelfde dag als het feest van Kruisverheffing. Een gekruisigde serafijn verscheen – een zesvleugelige engel met een kruis op zijn rug – die de vijf kruiswonden van Christus in Franciscus' lichaam drukte. Of Franciscus blij was met deze 'genade' is niet helemaal duidelijk; hij heeft er nooit over gesproken. Hij probeert ze in ieder geval te verbergen onder windsels en kledingstukken – de wonden genezen namelijk niet, maar blijven 'open'. Zijn volgelingen, de Franciscanen, vertellen dat hun stichter zijn hele leven op Christus wilde gaan lijken en dat dit hem uiteindelijk gelukt is.

Andere mystici zouden Franciscus volgen. In 1375 ontving de heilige Catherina van Siena ook de stigmata, maar volgens de overlevering alleen zichtbaar voor haarzelf: net als Franciscus had ze kennelijk geen behoefte met de kruiswonden te koop te lopen. De heilige Rita van Cascia kreeg omstreeks 1440 een wond op haar voorhoofd, een doorn van Christus' kroon, volgens de verhalen nadat ze in diepe meditatie voor het kruisbeeld was verzonken. Moderne beroemde voorbeelden zijn Therese Neumann (gestorven 1962) en Pater Pio (gestorven 1968). Beiden hadden de vijf wonden in hun lichaam. Een bovennatuurlijk oorzaak van deze stigmata wordt aangevochten door de voortschrijdende medische wetenschap, een luxe die de middeleeuwse heiligen zich niet konden veroorloven.

Hollywood is overigens zeer gefascineerd door het stigmata-verschijnsel. Verschillende films zijn geproduceerd over dit onderwerp, vaak gebaseerd op oudere verhalen. Zo is de film *Agnes of God* (1985) gebaseerd op een gelijknamig toneelstuk uit 1979 van John Pielmeier, die zich liet inspireren door zuster Maureen Murphy, een 36-jaar oude onderwijzeres uit Brighton, New York, die haar pasgeboren baby zou hebben vermoord. Over 'getekend-zijn' gesproken. En in 2021 regisseerde onze 'eigen' Paul Verhoeven de film *Benedetta*, losjes gebaseerd op het boek *Immodest acts. The life of a lesbian nun in Renaissance Italy* (1985) door Judith Brown, dat weer geïnstrueerd was op het leven van de historische kloosterzuster Benedetta Carlini (gestorven 1661). In beide gevallen – *Agnes of God* en *Benedetta* – worden de stigmata gebruikt als een manier om de diepe spirituele dimensie én de psychologische problemen van de twee vrouwen te benadrukken.

onwisbaar merkteken

Ook binnen de katholieke sacramententheologie kennen we een dergelijke 'tekening'. Drie van de zeven sacramenten kennen een karakter indelebilis, een 'onwisbaar teken', onzichtbaar en voor eeuwig. Het doopsel, het vormsel en de wijding 'prenten' dat merkteken in. In principe zijn deze drie ook onherhaalbaar: je doet ze maar één keer in je leven. Niemand ziet het, maar je leven is er in religieuze zin blijvend door getekend: je bent een ander mens voor en na het ontvangen van die sacramenten. Dat is ook één van theologische problemen met het verschijnsel 'ontdopen'. Toen verschillende mensen zich wilden laten ontdopen als protest tegen het schandaal van het seksueel misbruik in pastorale relaties, kregen ze nul op het rekest.

Uitschrijven uit de kerkelijke ledenadministratie is mogelijk, maar het ‘terugnemen’ van een sacrament niet, ook al zou je het willen. Eens getekend, blijft getekend.

Natuurlijk zijn tatoeages, stigmata, bijbelse en sacramentele merktekens een kwestie van vrijwilligheid: niemand dwingt je een tatoeage te nemen en als het goed is, heeft niemand je dwongen tot een priesterwijding. (Bij de doop ligt dat ingewikkelder, omdat meestal de ouders voor het kind bepalen dat het gedoopt wordt. Maar ja, ouders kiezen er ook voor je met mes en vork te laten eten of Nederlands te leren spreken, terwijl je daar nooit mee hebt kunnen instemmen.) Onvrijwillige merktekens heb je echter helaas ook. Denk aan de gruwelijke praktijk om mensen letterlijk te brandmerken als iemands bezit – de slaven van de Westerse koloniën. Of denk aan het tatoeëren van serienummers op de armen van de gevangenen van de nazi-concentratiekampen.

Waar het om gaat: soms worden we getekend, soms kiezen we er zelf voor om onszelf te tekenen. Soms zijn we er blij mee en kijken we er naar uit. Soms hebben we er later spijt van of was het nooit onze eigen keus geweest. Sommige van die tekeningen zijn te verwijderen – al kost dat pijn en vastberadenheid – anderen blijven een levenslang litteken. Sommige herinneren ons aan een vorig leven dat we soms wel, soms niet liever willen vergeten. Het herinnert ons aan de weg die ons leven heeft genomen, alle kuilen, alle bergtoppen, alle stenen inclusief. Het herinnert ons aan God, die ons geschapen heeft. Het herinnert ons aan God, die ons in zijn kruiswonden heeft verlost. En wij dragen daaraan bij, zowel aan de wonden als het dragen ervan. Niet voor niets bidt de biechtvader met zijn biechteling: ‘het goede dat je zult doen en het leed dat je zult dragen, het zij je tot vergiffenis van zonden en ter verkrijging van het eeuwige leven.’

Wees getekend. Wees gezegend.

Verder lezen:

- Michael Atkinson, *Tattooed. The sociogenesis of body art*, (University of Toronto Press) Toronto 2003.
- Karin Beeler, *Tattoos, desire and violence*, (McFarland & Company) Jefferson 2006.
- Frank Bosman, ‘Nee raak me niet aan. Een verkenning naar Johannes’ ongelovige Thomas in Bijbel en apocriefen,’ in Marc De Kesel en Ad de Keyzer (red.), *Oog in oog met de wond. Essays over Tomas, kunst & pijn*, (Van Warven) Kampen 2023, 145-168.
- Roy Clermons, “‘Under my skin’”. Het fenomeen tatoeage gezien vanuit GV-perspectief,’ in *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging* 27/113 (2024), 21-30.
- Jeanne Nagle, *Why people get tattoos and other body art*, (The Rosen Publishing Group) New York 2012.

FRANK G. BOSMAN,

is cultuurtheoloog, werkzaam aan de Tilburg School of Catholic Theology. Zie www.frankgbosman.nl.